

UDK 27(091):091:811.16"9/10"

Vanda Babič

Filozofska fakulteta v Ljubljani

CERKVENOSLOVANSKA OSTALINA NA SLOVENSKEM –
ŽITJE SV. GREGORIJA, RIMSKEGA PAPEŽA IZ
SUPRASELJSKEGA ZBORNIKA

Žitje sv. Gregorija, rimskega papeža je osmo besedilo *Supraseljskega zbornika*, najboljše-nejšega starocerkvenoslovanskega cirilskega spomenika iz 10.–11. stoletja. V nekdanji Kopitarjevi zapuščini, ki je danes del Rokopisne zbirke NUK v Ljubljani, je pod sign. *Cod. Kop. 2* shranjenih prvih 118 listov menologija – cerkvenih beril za mesec marec. Prvi del zbornika oblikuje skupno devetnajst besedil, od tega je sedemnajst žitij pravoslavnih svetnikov ter po ena pohvala in molitev. *Žitje sv. Gregorija, rimskega papeža* se po vsebini od večine žitij razlikuje, saj ne opisuje mučeniške smrti svetnika, ampak njegovo posvečeno življenje oz. njegovo legendarno pozitivno lastnost – dobroto in radodarnost.

Ključne besede: Supraseljski ali Retkov zbornik, najboljše-nejši starocerkvenoslovanski cirilski rokopisni spomenik iz 10.–11. stoletja, menologij – cerkvena berila za mesec marec, žitja pravoslavnih svetnikov, *Žitje sv. Gregorija, rimskega papeža*

The Hagiography of St. Gregory, Pope of Rome is the eighth text in the *Codex Suprasliensis*, the largest Old Church Slavic Cyrillic monument from 10th-11th centuries. In Kopitar's bequest, now part of the Manuscript Collection of the National and University Library (NUK) in Ljubljana, the first 118 folios of a menology—ecclesiastic readings for the month of March—are preserved under the callnumber *Cod. Kop. 2*. The first part of the collection consists of nineteen texts of which seventeen are hagiographies of Orthodox saints, the other two are adoration and a prayer. *The Hagiography of St. Gregory, Pope of Rome*, differs from most hagiographies, as it does not describe the martyrdom of a saint but rather his saintly life and/or his legendary positive characteristics—compassion and generosity.

Keywords: *Codex Suprasliensis* or *Codex of Retko*, the largest Old Church Slavic Cyrillic monument from 10th-11th centuries, menology—ecclesiastic readings for the month of March, hagiographies of Orthodox saints, *Hagiography of St. Gregory, Pope of Rome*

V Rokopisni zbirki Nacionalne univerzitetne knjižnice v Ljubljani je shranjen prvi del *Supraseljskega zbornika* (*Codex Suprasliensis*), ki je najboljše-nejši starocerkvenoslovanski cirilski rokopisni spomenik iz 10.–11. stoletja.¹ Zbornik je del Ko-

¹ Po vsebini je zbornik cerkvenih beril za mesec marec (*menologij*) z žitji svetnikov pravoslavne cerkve in zbornik homilij (pridig) za postni in velikonočni čas (*panegirik*). V celoti obsega 285 strani (skupno 37 zvezkov/sešitkov = XXXVII kvaternijev) in 48 besedil, od tega je 24 žitij, 22 homilij (večinoma Janeza Zlatousta) ter po ena pohvala in molitev. Spomenik je danes dragocena lastnina treh evropskih nacionalnih knjižnic: – ljubljanske (118 listov ali prvih šestnajst kvaternijev z devetnajstimi besedili [sedemnajst žitij, po ena pohvala in molitev]), – sanktpeterburške (16 listov ali dva polna sešitka – XVII. in XVIII. kvaternij – s štirimi besedili [dve Zlatoustovi besedi in dve cerkveni berili]) in – varšavske (151 listov ali 19 sešitkov – od XIX. do XXXVII. kvaternija – s petindvajsetimi besedili [dvajset hvalnic in pridig ter pet žitij svetnikov]).

pitarjeve zbirke slovanskih kodeksov, natančneje njena šestnajsta enota (sign. *Cod. Kop. 2: Supraseljski kodeks-čti-minej za marec*) med skupno štiriintridesetimi rokopisnimi enotami iz Kopitarjeve zapuščine. S spomenikom je tesno povezano tudi naslednje besedilo (sedemnajsta enota) – *Kopitarjev prepis celotnega Supraseljskega kodeksa* (sign. *Cod. Kop. 1*), ki ga je naš veliki slavist ustvaril v letih 1838–1840.²

Ljubljanski del spomenika sestavlja prvih *devetnajst* besedil zbornika (sedemnajst cerkvenih beril za dneve od 4. do 24. marca³ ter ena pohvala in ena molitev). Po večini so to žitja pravoslavnih svetnikov, v katerih je opisan samo “svetniški” del njihovega življenja: mučeniška smrt in raznovrstni čudeži, ki so jih s svojo predano molitvijo priklicali trpeči kristjani. Od “mučeniških” žitij (imenovanih мучение, мѣка ali страсть) se vsebinsko loči pet žitij (večinoma imenovanih житие), v katerih je predvsem poudarek na njihovem svetniškem življenju in na čudežih, zaradi katerih je mnogo nevernikov začelo verovati v boga.⁴ Mednje spada tudi osmo besedilo Supraseljskega zbornika – *Žitje sv. Gregorija, rimskega papeža*.

Življenjepis sv. Gregorija je po naročilu papeža Janeza VIII. napisal Janez Diakon, sodobnik sv. Cirila in Metoda in soustvarjalec *Italške legende* (latinskega poročila o sv. Cirilu), v štirih knjigah v letih 873–875. Kratka oblika življenjepisa je bila kmalu prevedena tudi v grščino, poznal jo je že Fotij v Carigradu, verjetno pa tudi Metod. Grški življenjepis je podlaga za starocerkvenoslovanski prevod, ki je zapisan v Supraseljskem zborniku (v Spremni besedi Marijana Smolika k: LUKMAN 1980: 267) in je starejši izmed dveh znanih prevodov tega besedila.⁵ Mlajši je nastal v sredini 14.

² Jernej Kopitar se je za *Supraseljski zbornik* zanimal že pred izdajo Clozevega glagolita (1836), saj je želel oba spomenika primerjati med seboj; žal pa si mu ga je od Bobrovskega uspelo izposoditi šele nekaj let kasneje. Tako mu je ta leta 1838 na Dunaj najprej poslal drugi del rokopisa, katerega je Kopitar prepisal v prvih mesecih 1839. Po vrnitvi izposojenega dela je od Bobrovskega kmalu prejel še prvih 16 sešitkov, ki jih je začel prepisovati 19. februarja, z delom pa končal 20. aprila 1840. Ne ve se, zakaj tega dela ni nikoli vrnil. Po Kopitarjevi smrti (1844) je bil prvi del spomenika leta 1845 skupaj s preostalo rokopisno zbirko prepeljan v Ljubljano – v last ljubljanske Licejske knjižnice, predhodnice današnje NUK (JAGIČ 1910: 212–213; MOŠIN 1971: 46). Kopitarjev prepis je zapisan v kurzivni cirilici, z dokaj majhno pisavo, zato je na žalost težko berljiv. Ohranjanje pa vizualno podoba spomenika: obliko stolpiča, enako dolžino vrstic, vse okrajšave in nadvrstične znake; včasih se je avtor želel celo pri inicialah približati obliki v izvorniku, velikokrat je izrisal tudi vinjete nad začetki beril itn. Ob robovih besedila (levo in desno) so izpisane opombe o napakah, paleografskih in pravopisnih značilnostih spomenika, jezikovnih posebnostih itn. Njegove opazke so preproste, velikokrat je ob strani brez pojasnil samo ponovno izpisana oblika, ki je pritegnila njegovo pozornost, včasih pa so navedene tudi ustrezne v drugih jezikih, npr. v latinščini, grščini. Posebno razveseljujoči so prevodi treh oblik v slovenščino (enkrat tudi v češčino): – na strani [Kop 65, tj. *Supr* 57^[27]] je ob sedemindvajseti vrstici na desni strani besedila pripis *ѣже = ko Carn.?* in = *цѣ Boh.*, – na strani [Kop 147, tj. *Supr* 136^[11]] obliko *напрѣждѣ* spremlja droben pripis *car. naprěj.*, – na strani [Kop 387, tj. *Supr* 359^[11]] pa je ob levi strani besedila *ѣтъ поитъ къ богу* (na predhodni strani je izpisana tudi oblika *господи нѣтъ поитъ*) Kopitarjev pripis *господи нѣтъ поитъ cf. Gospod Jernej*.

³ Med beriloma za 13. marec in 19. marec so vrzeli zaradi manjkajočih listov. Pri ljubljanskem delu zbornika je izgubljenih najmanj deset listov, medtem ko sta ostala dela spomenika – sanktpeterburški in varšavski – popolnejša, saj samo slednjemu manjka predzadnji list (o tem več v: BABIČ 2011a: 162–164).

⁴ O vsebini ljubljanskega dela Supraseljskega zbornika glej v člankih: Vanda BABIČ, *Cerkvenoslovanska ostalina na Slovenskem – Zgodbe, kraji in osebnosti ljubljanskega dela Supraseljskega zbornika* (prvi del besedil – do Mučenja sv. Sabina), SR 59/2, 161–178; Vanda BABIČ, *Cerkvenoslovanska ostalina na Slovenskem – Žitja svetnikov v ljubljanskem delu Supraseljskega zbornika* (drugi del besedil – od Mučenja sv. Sabina do konca), *Zora* 80, 57–77.

⁵ Izdaja Supraseljskega zbornika Bolgarske akademije znanosti nam poleg reprodukcij originala in prepisa besedila žitja ponuja tudi grški izvornik [*Blg* 119–124].

stoletja in je kot svojevrsten uvod zapisan v rokopisu štirih knjig *Dialogov* sv. Gregorija, shranjenem v *Ruski nacionalni knjižnici* v Sankt Peterburgu (sign. *Q. I. 275*; PETKOV 1993: 27).

Gregorij I. Veliki (lat. *Gregorius Magnus*; ok. 540 – 12. 3. 604) je bil štirinšestdeseti rimski papež v letih 590 – 604 in je med pravoslavni Slovani eden izmed najbolj cenjenih zahodnih svetnikov in piscev (HANNICK 1974: 41–57). Po svojem, med ljudmi zelo priljubljenem, delu *Dialogorum libri IV de miraculis patrum Italicorum* (napisanem med julijem 593 in 594) je poimenovan tudi *Gregorius Dialogus*. Bil je prvi papež, ki je bil predhodno menih, in je tudi kot papež živel in zagovarjal preprosto asketsko življenje. Bil je velik mistik, znan po svoji odločnosti in človeški modrosti. Poleg sv. Avguščina ga štejejo za duhovnega očeta in učitelja srednjega veka. Svojo službo je pojmoval kot služenje, saj je prav on vrsti papeških nazivov dodal ime *servus servorum Dei* – sln. *služabnik božjih služabnikov*. Iz papeštva je ustvaril glavno duhovno in politično noč na Zahodu, prizadeval pa si je tudi za odpravo suženjstva in preprečevanje vojn. Organiziral je obrambo proti Langobardom, z njimi 592 podpisal premirje in jih spreobrnil v katolištvo. Trudil se je za ponovno evangelizacijo Velike Britanije, kamor je poslal opata Avguščina Canterburyjskega. Misijon med Angli in Sasi je bil, po mnenju F. K. Lukmana (1980: 116), eno njegovih najodličnejših in najtrajnejših del (... k veri privedel je Angle, goreč od svete ljubezni čredi Kristusovi nov pridružil je rod. Zvest pastir se je trudil, na to vso skrb si obračal, da pomnoženih čred Bogu pripeljal bi v dar. Božji konzul bil s tem si zares; veséli se zmage: tvojih naporov poslej tvoj brez konca bo sad; zapis na nagrobnem kamnu pri oltarju sv. Gregorija v levi stranski ladji bazilike sv. Petra; LUKMAN 1980: 263). Poostril je cerkveno disciplino in spodbujal razvoj reda benediktincev; med drugim je reformiral mašo in dal kanonu njegovo današnjo obliko (*Sacramentarium Gregorianum*). Je avtor številnih teoloških, duhovnih in pastoralnih spisov in pisem, kot sta npr. *Pastoralno vodilo* [*Liber regulae pastoralis*], *Razlaga Jobove knjige* [*Moralia in Job*] itn. Ustanovil je rimsko pevsko šolo (*Schola cantorum*), jo gospodarsko podprl in uredil s primernimi pravili, zato mu pripisujejo tudi *gregorijanski koral* (LUKMAN 1980: 41). Ponavadi ga upodabljajo v papeških oblačilih, s knjigo in škofovsko palico v roki; včasih mu na rami čepi tudi golob. Je zavetnik učiteljev, učenjakov, glasbenikov in cerkvenih pevcev. Njegovemu spominu je posvečen 12. marec (v Supraselskem zborniku 11. marec) [SRL: 379; ODB II: 875–876].

Gregorij I. Veliki je bil potomec ugledne in premožne rimske družine (oče Gordian je bil višji uradnik, *regionarius*) in je bil sprva na visokem uradniškem mestu kot rimski prefekt (*praefectus Urbis*), potem pa se je leta 574 ali 575 odpovedal posvetnemu življenju in se naselil v samostanu sv. Andreja apostola v Rimu (LUKMAN 1980: 17–20). Šest let je bil zastopnik (*apokrizarij*) v Konstantinoplu, nato pa se je vrnil v Rim in bil leta 590, po smrti papeža Pelagija II., enoglasno izvoljen za papeža. Ker si sam te zadolžitve ni želel, je pisal cesarju, naj njegove izvolitve ne potrdi; ker pa s svojim pismom ni uspel, je hotel celo zbežati, vendar so za njegovo namero izvedeli in ga zadržali v Rimu, kjer je bil 3. septembra 590 posvečen v škofa in imenovan za papeža (LUKMAN 1980: 22–27). Zaradi strogega posta si je nakopal trajno želodčno in črevesno bolezen s hudimi krči in omedlevico, vendar je to sprejemal kot božjo dobroto. Zaradi tega je bil do bolnikov in ubogih vedno mehkega srca. Dobrodelnost

in zgledno življenje sta bili njegovi opazni vrline, zato sta omenjeni tudi na njegovem nagrobnem kamnu pri oltarju sv. Gregorija v levi stranski ladji bazilike sv. Petra: ... Velikega svečenika telo v tem grobu počiva, ki povsod in vsevdilj v dobrih delih živi: glad je preganjal z jedjo in preganjal je mráz z obleko, duše z besedo svetó je pred sovražnikom kril; spolnjeval je z dejanjem, kar koli učil je z besedo, nauke nebeške učeč, dajal je vernikom zgled ... (LUKMAN 1980: 263).

Žitja Supraseljskega zbornika spadajo v začetno obdobje razvoja tega žanra; odlikujejo jih najlepše značilnosti predkanonskega žitja – naivni naturalizem, verodostojno detajliranje in realistično opisovanje življenja svetnikov. Poleg tega je v njih opaziti tudi vpliv antične pustolovske in biografske proze, antične poezije in ustnega slovstva. Avtorji so v svojih zgodbah uspeli že s povsem beletrističnimi metodami ustvariti dramatičnost pripovedi: razgibanost zgodbe se zrcali v retoričnem pripovedovanju, fantastiki, hiberbolah in v slikovitosti ljudske epike.⁶ Že stoletje kasneje so namreč te prvine neizprosno preganjali iz visokega kanonskega žitja, katerega oblika je bila strogo določena, v njem pa prevladujeta simbolika in idealistično upodabljanje svetnikov (BOEVA 1978: 60 in 63). Boeva (1978: 64) žitja v zborniku tematsko deli na zgodbe o mučenikih, umrlih za vero – teh je v spomeniku največ (npr. *Mučenje sv. Pavla in Julijane* [Sev 1^[1]–15^[15]], *Mučenje sv. Baziliska* [Sev 15^[18]–23^[26]], *Mučenje sv. Pionija* [Sev 124^[7]–142^[18]] in *Mučenje sv. Aleksandra* [Sev 155^[1]–166^[30]]), pripovedi o samotarjih, puščavnikih (npr. *Žitje Pavla Preprostega* [Sev 168^[28]–174^[7]], *Žitje sv. Izakija* [Sev 185^[24]–209^[20]], *Mučenje sv. Dometija in njegovih učencev* [Sev 213^[29]–220^[5]]) in besedila o cerkvenih dostojanstvenikih (npr. *Žitje sv. Gregorija, rimskega papeža* [Sev 119^[15]–124^[5]]). Osrednje osebnosti v žitjih še niso večplastno predstavljene: ni ponotranjenega doživljanja in opisovanja pristnih človeških značilnosti, zgodbe se osredotočajo predvsem na njihova dobra dela, raznovrstne čudeže, ki so jih s svojimi gorečimi molitvami priklicali trpeči kristjani, na preizkušnje in kesanja, pa tudi na to, kako se zavedo svojega grešnega življenja in spremenijo svoje versko prepričanje (npr. v *Mučenje sv. Trofima in Evkarpija* [Sev 209^[23]–213^[25]]).⁷ Večina žitij tudi ne vključuje npravstveno-poučnega zaključka, ki ga nadomeščajo biblične prispodobne in citati iz bogoslužnih knjig. Tako je tudi v *Žitju sv. Gregorija*, kjer se npr. prigoda papeža z revežem konča z molitvijo. V mnogih žitjih Supraseljskega zbornika zasledimo prepoznavno značilnost tega žanra – trikratnost dejanj;⁸ tako je sv. Pavel Preprosti tri dni in noči čakal pred vrati sv. Antonina, da se ga je usmilil [Sev 170^[11–17]], trikrat je zapodil zlodeja, naj zapusti mladeničevo dušo, preden je stopil na kamen in zagrozil, da ne bo nikoli več sestopil [Sev 172^[19–26]], prav tolikokrat je padla ženska trkala na vrata sv. Jakoba, naj jo spusti k sebi [Sev 315^[7–24]] in čez tri dni so se umrli mučeniki prikazali v sanjah sv. Petru [Sev 81^[1–2]] itn. Ve-

⁶ Tako se v *Žitju Pavla Preprostega* zlodej spremeni v kačo, dolgo sedemdeset laktov [Sev 173^[23–25]], v *Čudežih sv. Konona* pa nastopa v obliki starke z iznakaženim telesom [Sev 36^[20–21]]. V *Mučeniški smrti sv. Artemona* jelen spregovori s človeškim glasom [Sev 224^[3–4]] itn.

⁷ V pripovedih o svetnikih tudi ni bogatih živopisnih predstavitev okolja, konkretnih opisov svetnikov itn. (BOEVA 1978: 64–65).

⁸ Magičnost trikratnega je prepoznavna značilnost že žitij sv. *Simeona Prevajalca* (gr. Συμεών ὁ Μεταφραστής, slov. *Simeon Metafrast*), bizantinskega hagiografa, ki je v 2. polovici 10. stoletja pisal pesmi in pridige, predvsem pa predeloval stare življenjepise svetnikov (zbirka *Monologij* v 10 delih), ki so imeli močan vpliv na cerkvenoslovska žitja v vzhodnoslovskem, bolgarskem in srbskem slovstvu ([SRL 1115], BOEVA 1978: 62).

liko motivov v zborniku je prevzetih iz pustolovskih in bibličnih besedil: npr. prerokbe svetih mož (npr. sv. Izakija in škofa Sisanija v *Mučeniški smrti sv. Artemona*), moč nad živalmi (sv. Aleksandra in sv. Artemona), čudežni glas z nebes (v *Mučanju sv. Trofima in Evkarpija*), življenjske preizkušnje (sv. Pavla in sv. Jakoba), ožvitev mrtvega (npr. v *Žitju in mučeniški smrti Bazilija in Kapitona, mučenih v Hersonu*), trpljenje v ognju (sv. Pionija in sv. Kapitona) itn. (BOEVA 1978: 70). Legendarni motivi in vpliv ljudskega izročila bogatijo tudi *Žitje sv. Gregorija*, katerega zgodba temelji na dveh motivih – dobrodelnosti svetega moža do ubogih in uresničitvi neznančevega prerokovanja: prosjak se bodočemu papežu predstavi kot poveljnik ladje, ki je po potonitvi obubožal (tako poklic kot sama usoda mornarja sta značilni prvini pustolovske pripovedi; BOEVA 1978: 69), sv. Gregorij mu trikrat pomaga in preda vse svoje premoženje, tudi srebrno posodo – materin dar [Sev 119^[28]–121^[5]], mnogo let kasneje pa revež ponovno obišče sv. Gregorija – njegova podoba se skrivnostno spreminja, enkrat je neizkušeni otrok, drugič že sivolasi starec – in mu razkrije svojo prerokbo izpred mnogih let, da ga bo vsemogočni bog postavil za “patriarha svoje svete cerkve” (BOEVA 1978: 69).

Žitje sv. Gregorija, rimskega papeža je v Supraselskem zborniku napisano na straneh [Sev in Blg 119^[15]–124^[5]]⁹ (listi 61 [recto] – 63 [verso] oz. od trinajste strani VIII. kvaternija do druge strani IX. kvaternija). Kot vsa ostala besedila v *Supraselskem zborniku* je napisano v prelepi pokončni ustavni pisavi.¹⁰ Besedilo najavlja drobcena vinjeta z rastlinskim motivom na levi in desni strani (glej tu, str. 56). Celoten naslov *МѢСАЦА МАРТА ВЪ ДѢ ЖИТИЕ ГРИГОРА ПАПЪЗІ РОУМЪСКѢ* (sln. *Meseca marca, 11. dne: Žitje Gregorija, rimskega papeža*) je po, v tem spomeniku, ustaljenem načinu, napisan z nekoliko manjšimi črkami.¹¹ Ob robu začetka žitja je velika iniciala Б (v obliki *БЛАЖЕНЪИ*)

⁹ V originalu je besedilo žitja na straneh [Supr 121^[15]–126^[5]]. Med knjižnima ([Sev] in [Blg]) izdajama Supraselskega zbornika ter digitalizirano izdajo NUK (ki sledi originalu) je namreč v številčenju strani prišlo od 75. strani dalje do razlike dveh strani. Vzrok temu je list 38^{a-b}, ki je v originalu napačno uvezan pred VI. kvaternij; dejansko pa je to 8. (zadnji) list XII. kvaternija. Po Mošinovem mnenju (1971: 51) Miklošič te napake, ki je nastala že pri Kopitarjevem prepisu, ni opazil in je trajno ostala v razvrstitvi listov originala, v obeh knjižnih izdajah ([Sev] in [Blg]) pa je vključen na pravo mesto. Številčenje besedila se med izdajama [Sev] in [Blg] na eni strani ter originalom (oz. digitalizirano izdajo NUK) na drugi ponovno uskladi z 89. listom oz. s stranjo 177 (o tem več v: Babič 2011b: 59–60).

¹⁰ Zbornik je v celoti napisal samo en zapisovalec – Retko – v prvi polovici 11. stoletja v zahodnem delu Vzhodne Bolgarije [KME III: 781], zato se imenuje tudi *Retkov zbornik*. Zapisan je na dobro obdelanem pergamentu, z izenačeno pisavo v zgodnji obliki cirilice, v prelepi pokončni kaligrafski ustavni pisavi. Besedilo je podano strnjeno: presledkov med besedami ni, razen manjših za pikicami ob zaključku posameznih besednih zvez. Črke v velikosti 3–4 mm so razvrščene nad linijo. Okraševanje spomenika je preprosto: v inicialah, ki se na začetku posameznih besedil (nekoliko pomaknjene iz vrste) spuščajo navzdol ob levi strani vrstic, in v vinjetah med besedili je izrisan enostavni geometrično-pleteninasti tip ornamenta z rastlinskimi motivi ([KME III: 778] in Mošin 1971: 47–50). Naslovi besedil so izpisani z nekoliko manjšimi črkami (Severjanov navaja natančnejši podatek, da zavzemajo $\frac{3}{4}$ običajne velikosti črk v spomeniku [Sev 119]), pri tem pa so nekatere črke v višino raztegnjene in štrlijo iz vrstice navzgor, npr. ъ, ѧ, ѧ, ѧ, leva paličica v prejetiranem ю, *јor* v digramu ѧѧ itn. (glej tu, str. 56, tj. Supr 121^[15]).

¹¹ Pri tem je prvi del naslova (do pikice za števnikom) napisan na zdrgnjeni podlagi; avtor je verjetno odstranil napačen zapis in na isto mesto zapisal novo besedilo [Sev 119]. Ostale značilnosti naslova, zabeležene v [Sev], so še: ѧ v *МѢСАЦА* je zapisovalec prilagodil iz, predhodno napačno zapisanega, cirilskega ѧ, pecelj pri črki ѧ v treh besedah štrli iz vrstice (*МѢСАЦА ѧ МАРТА ... ПАПЪЗІ*, medtem ko so ostali *a*-ji običajne velikosti), iz vrstice sega tudi *јor* v grafemu ѧѧ (*ПАПЪЗІ*). Črka ѧ na koncu vrstice je zaradi pomanjkanja prostora pomanjšana in nadpisana (*РОУМЪСКѢ*).

geometrijskega bizantinskega stila z rastlinskim motivom, ki se na levi strani besedila razprostira navzdol čez sedem vrstic in je ena izmed večjih in lepših inicial v zborniku. Celotno žitje je izpisano z nekoliko večjimi črkami (velikosti 3–4mm), pri tem pa se nekatere črke razpotezajo pod osnovno linijo, npr. ρ, ζ, χ, ψ (v digramu οψ), prav tako tudi redko rabljene velike (*verzalne*) črke.¹² Iz vrstic navzgor ponavadi štrlijo samo razpotegnjene in v obliki nekoliko zožane male črke, ki se pojavljajo izključno na koncu nekaterih (nekoliko daljših) vrstic – z njihovo zožano obliko je avtor verjetno usklajeval dolžino vrstic. V zgodbici o sv. Gregoriju I. Velikem je v ta namen enkrat uporabil podaljšani τ (npr. πατριαρσζδββα [Sev 119^[18]]), petkrat ožji in višji ζ (npr. βζ ἑδινῖβ δβνῖβ [Sev 121^[8-9]]) ter sedemkrat nadpisani ο (npr. κοραβ'νικῖμβ [Sev 119^[30]], ἠ/εγο [Sev 122^[4-5]]). Dolžino zapisa (na koncu vrstic) skrajšujejo tudi ligature, npr. v *Žitju sv. Gregorija* petkrat ϛ (npr. βλαζενουουμϛ [Sev 120^[17]], ἑμϛ [Sev 121^[11]]) in enkrat “neobičajna” ligatura ιτ¹³ = ϛ + τ (npr. οτβββυββα/βζ [Sev 120^[27-28]]).¹⁴

Supraseljski zbornik je napisan v zgodnji obliki cirilice, zato ne preseneča, da imajo nekateri grafemi starejšo obliko od tistih, ki se pojavljajo v mlajših spomenikih. Nedvomno sta arhaične oblike grafema za c in č: prvi (ц) se v zborniku (brez zamika spodnjega peclja v desno) v celoti zapisuje v linijskem sistemu – ч (npr. чрζноуриζζчч [Sev 119^[19]]), drugi (ч) pa ima spodnjo paličico pomaknjeno na sredino čaše – ч (npr. мжченикоу [Sev 119^[21]]).

Navpični pecelj pri *jatu* še ne prodira navzgor čez linijski sistem, ampak ohranja višino ostalih črk (npr. вид'баше [Sev 121^[23]]). Grafem se v zborniku uporablja tudi za zapis 'a (namesto ѡ) za mehкими soglasniki, kar lahko razlagamo kot vpliv glagolske predloge (npr. вседржителя бога [Supr 122^[1-2]] : капл'бми [Sev 51^[14]], врзхов'бнаго [Sev 122^[18]] : взиш'б'б'аго [Sev 10^[20]], ц'бсара [Sev 260^[17-18]] : самар'бнз [Sev 517^[15]]; КМЕ III: 779).

V zborniku se pojavljajo trije grafemi za i: – običajni in pogosti и, ki ima nekoliko starejšo obliko črke z vodoravno prečno črtico, nekoliko pomaknjeno navzgor – и (npr. принестн [Sev 38^[23]], велншн [Sev 37^[10]] itn.), in dve obliki *paličastega i*: – і se praviloma uporablja na koncu vrstic (kot zadnja ali predzadnja črka) pri izenačevanju dolžine vrstic (npr. крзштениа [Sev 400^[26]], ии/штз [Sev 101^[26-27]]), – *paličasti i* s pi-

¹² Velike (*verzalne*) črke segajo v besedilu pod osnovni linijski sistem in zavzemajo najmanj dvakratno višino malih črk (ko stojijo na začetku vrstice, so tako kot inicialne pomaknjene iz vrste). Običajno so enostavne oblike, čeprav lahko posamično najdemo tudi nekoliko razkošnejše. V *Žitju sv. Gregorija, rimskega papeža* sta uporabljeni samo dve verzalni črki: enkrat Т, ki s podaljšanim pecljem pronica že v naslednjo vrstico, in črka Б, ki je v vseh treh primerih nekoliko manjša in ne posega v spodnjo vrstico.

¹³ V *Supraseljskem zborniku* je izpričana še ena “nenavadna”, vendar pogostejša, ligatura ιи = ϛ + т (npr. сжїи [Sev 13^[14]]), ki pa v *Žitju sv. Gregorija* ni zapisana. Opozoriti velja, da je pri povezavi teh dveh črk običajna ligatura и, ki pa je v *Supraseljskem zborniku* načeloma ni, čeprav je pisec enkrat ustvaril tudi zapis хоцетз [Sev 446^[20-21]]. V varšavskem delu spomenika najdemo npr. tudi “trojno” ligaturo ии = ϛ + т + и (npr. сжїи [Sev 530^[23]]).

¹⁴ Sicer pa nam *Supraseljski zbornik* na koncu vrstic ponuja še ogromno cirilskih ligatur, nadpisanih in razpotegnjenih črk, kot so npr. ии = и + и in ѡѡ = ѡ + ѡ (npr. наречениѡ [Sev 196^[29]] in пльѡѡ/шеи [Sev 418^[28-29]]), мѡ = м + ѡ (npr. галгалемзѡмѡ [Sev 252^[30]]), мѡ = м + ѡ (npr. иѡѡ [Sev 561^[18]]), шн = ϛ + и (npr. ѡт'скасочнвзшн [Sev 233^[30]]), пн = ρ + и (npr. приетжпн [Sev 426^[8]]), мн = м + н (npr. мнѡ/га [Sev 547^[21-22]]), ѡѡ = ѡ + и (npr. прѡѡ/стоиѡж [Sev 462^[8-9]]), ѡѡ = ѡ + је (npr. вратѡѡ [Sev 542^[12]]) itn., nadpisani с (npr. вѡѡ [Sev 110^[17]]), и (npr. амїи [Sev 174^[7]]) in т (npr. вѡѡ [Sev 169^[22]]) ter razpotegnjena ч in ѡ (npr. полоуѡѡ/мѡѡ [Sev 68^[16]], римьст'ѡ [Sev 186^[10]] itn.).

Nadvrstični znaki so v Supraseljskem zborniku izredno pogosti (njihovo rabo je npr. podrobno opisal že Fran Miklošič [*Mikl* VII–X]). Med njimi sta prevladujoča *spiritus lenis* in *spiritus asper* – oba se pojavljata tako nad začetnim vokalom v besedi kot tudi v sredini besede – nad drugim vokalom v vokalni zvezi: prvi predvsem nad palatalnim redukcijским vokalom (npr. вѣвѣдѣти и вѣ клѣтъ [Sev 121^[30]], ѿвѣтънии [Sev 67^[12]], дѣнь [Sev 120^[17]]), drugi pa nad vsemi samoglasniki²¹ (npr. ѿдѣниъ [Sev 121^[22]], воѿвѣда ѿменемъ ѿгрипа [Sev 15^[21–22]], товоѿкъ ꙗроуцскы [Sev 15^[21–22]], роумъска ѿзыка [Sev 146^[25]], ѿ ѿни мнози [Sev 171^[1–2]], патриѿрхъ [Sev 121^[12]], vendar tudi константина [Sev 54^[6–7]], силъна [Sev 122^[12]] itn.). Zelo podoben šibkemu pridihu je *apostrof*, ki ga je avtor zbornika zapisoval na mestu izpuščenega polglasnika ali polnega vokala (npr. к'то [Sev 55^[14]], дѣх'омъ [Sev 15^[14]], вѣшъна'го [Sev 120^[19]]). *Cirkumfleks* ima v Supraseljskem zborniku nad grafemom dva položaja: – nad ѿ, оу, ю in v stoji na sredini širine grafema oz. digrama (npr. своиѿ [Sev 122^[17]], да ѿу'тѣшнѣши са [Sev 1^[22]], коумирослужениѿ ѿуже [Sev 185^[28–29]], пиѿнии [Sev 142^[14]]), – nad grafemi л, н, р in v tujkah nad к, г, х pa je zamaknjen nekoliko v desno in označuje njihovo mehkost (npr. глаголюшѣтоу [Sev 75^[24]], нзиѿъ [Sev 69^[22]], гоꙗшѣтиѿмъ [Sev 5^[26]] in кѣла [Sev 119^[26]], ѿгѣлъ [Sev 463^[17]], рах'иѿль [Sev 386^[13]]). Za označevanje številčne vrednosti črk in okrajšav splošno poznanih besed se uporablja *titla*, ki je v zborniku oglate oblike in ravna z zavihkoma na vsaki strani navzdol (npr. Мѣсаца марта въ вѣ' мѣчение сѣлаго пиѿна [Sev 124^[7]], въ ѿ' дѣнь [Sev 68^[22]]; MošIN 1971: 48–49; KME III: 779).

Prepis in prevod *Žitja sv. Gregorija, rimskega papeža* iz Supraseljskega zbornika v slovenščino²²

[VIII] 61 – *recto* [Sev in *Blg* 119^[15] oz. *Supr* 121]²³

мѣсаца марта въ дѣ' 24 житие григора	Meseca marca, 11. dne: Žitje Gregorija,
папы роумъскаг'.	rimskega papeža.
Блажензи григориѿ постѣвѣнъ	Blaženi Gregorij je bil postavljen

²¹ Razen nad ѿ, оу, ю in в [*Mikl* VIII], nad katerimi je ponavadi izpisan *cirkumfleks*.

²² Prevod besedila *Žitja sv. Gregorija, rimskega papeža* iz Supraseljskega zbornika sta prvotno spodbudila NUK in Studio Fatamorgana, ki sta želela ta veliki cirilski spomenik predstaviti širši javnosti v obliki video in audio zgoščenke. V ta namen sem pri prevodu skušala v največji meri slediti izvirniku, saj naj bi bili vizualni predstavitvi originala hkrati sopostavljeni tako ustrezno slovensko besedilo kot zvočna ponazoritev izgovora starocerkvenoslovenskega besedila, pri katerem sta mesta besednih poudarkov določila dr. Alenka Šivic-Dular in dr. Matej Šekli, izvirno besedilo pa prebrala in studijsko posnela strok. svet. Janez Zor in dr. Robert Grošelj. Do izida zgoščenke na žalost ni prišlo, zato se na tem mestu iskreno zahvaljujem vsem omenjenim kolegom za izkazano pomoč in njihov strokovni prispevek. Eden izmed največjih spomenikov slovanske pismenosti, katerega del je danes neprecenljiva dragocenost Rokopisne zbirke NUK, je tako vsaj simbolično združil strokovna prizadevanja nekdanjih in sedanjih predavateljev študijske smeri Pirmerjalno slovansko jezikoslovje na Filozofski fakulteti v Ljubljani.

Izvirno besedilo je v prepisu natisnjeno s presledki med besedami, kot v originalu pa so ohranjeni vsi nadvrstični znaki (title, apostrofi, naglasna znamenja) in okrajšave besed. Zaradi lažjega razlikovanja med črkama *c* in *č* je pri prvi uporabljena mlajša oblika – *ц* (v zborniku ч), pri drugi pa starejša – *ч* (taka, kot je v samem spomeniku). Mlajša oblika je tudi pri grafemu za *i* – *и*, medtem ko je v spomeniku dosledna raba *и*. V besedilu so označena – dvojno podčrtana – naglasna mesta v besedah (kot sta jih določila dr. Alenka Šivic-Dular in dr. Matej Šekli).

²³ Glej op. 9.

²⁴ въ ѿдѣниъни на дѣсѣте

БЗІЕТЪ ПАТРИАРХЪ. СѢВНІ БЖИИ²⁵ ЦРЪ
 КВИ РИМЬСѢВНІ. А ПРѢЖДЕ ПАТРИАРШЪСѢВА.
 ЦРЪНОРИЗЪЦЪ ВЪ ВЪ МАНАСТЪРИ. СѢДА
 РО²⁶ АПОСТОЛА АНДРЕЯ. НАРИЦАЕМЪАГО
 КЛИСКОУРА. ²⁷ БЛИЗЪ СТОУЮ²⁸ МЪЧЕНИКОВЪ.
 ІВАНЪ И ПАВЛА. БѢАШЕ ЖЕ ИГОУМЕНЪ ТО
 ГО МАНАСТЪРЪ. МАТИ ЖЕ ІЕГО БЛАЖЕНАА СІ
 ЛВИНА. ЖИВѢАШЕ БЛИЗЪ ВРАТЪ СѢДАГО³¹ ПА
 ВЛА АПОСТОЛА. НА МѢСѢТЪ НАРИЦАЕМЪЕМЪ
 КЕЛА НОВА. ТЪ ЖЕ БЛАЖЕНЪ ГРИГОРИИ. ІЕР
 ДА СѢДѢАШЕ ВЪ ХЪЗИНЪ СВОІЕНЪ. И ПИСА
 ШЕ. ПРИДЕ КЪ НЕМОУ МАЛОМОШТЪ. МОЛА И
 И ГЛАГОЛА. ПОМИЛОУИ МА РДБЕ БѢ³³ ВЪШЪ
 НАГО. ІАКО СТАРѢИШИНА БѢХЪ КОРАВЪНИКЪ.

za patriarha svete božje rimske
 cerkve; pred svojim patriarhatom
 pa je bil menih v samostanu svetega
 apostola Andreja, imenovanem Clivus
 Scauri,²⁹ ki je bil v bližini (cerkve) svetih
 mučnikov Janeza in Pavla.³⁰ Bil je predstojnik
 tega samostana. Njegova mati, blažena
 Silvija, je živela blizu Vrat svetega
 Pavla apostola,³² v okraju, imenovanem
 Caelia Nova. Ko je blaženi Gregorij
 sedel v svoji celici in pisal,
 je prišel k njemu revež in ga
 prosil: »Usmili se me, služabnik Boga
 najvišjega! Bil sem poveljnik mornarjev,

61– verso [Sev in Blg 120 oz. Supr 122]

И ІСТОПИХОМЪ СД И ПОГОУБИХОМЪ МНОГО И
 МѢНИЕ. И СВОЕ И СТОУЖДЕ. ЛЮБОВИШТИ
 И ЖЕ И ПО ІСТИНЪ РДВЪ ХРИСТОСОВЪ. ПРИЗЪ
 ВДВЪ СЛОУЖЪ СВОЕГО ГЛАГОЛА НЕМОУ. БРАТЕ
 ШЕДЪ ДАЖДЪ СЕМОУ³⁴ ЗЛАТНИЦЪ. БРАТЪ ЖЕ ШЕ
 ДЪ СЪТВОРИ ІАКОЖЕ ПОВЕЛѢ НЕМОУ РДВЪ БОЖИИ
 ГРИГОРИИ. И ДДѢТЪ МАЛОМОШТИ³⁵ ЗЛАТНИЦЪ.
 И ОТИДЕ. ПАКЪ ОУБЕ МАЛО ПРѢМОУДНІВЪ ВЪ
 ТЪЖДЕ ДЕНЬ. ПРИДЕ ТЪЖДЕ МАЛОМОШТЪ КЪ

potopili smo se in izgubili veliko
 premoženja, svojega in tujega.« Kristusov
 služabnik je bil do revežev resnično radodaren.
 Poklical je svojega slugo in mu rekel: »Brat,
 pojdi in mu daj šest zlatnikov.« Brat je šel
 in storil, kot mu je zapovedal božji služabnik
 Gregorij: dal je revežu šest zlatnikov.
 In ta je odšel. Potem pa je revež malce počakal
 in še istega dne znova prišel k blaženemu

²⁵ СВАТѢВНІ БОЖИИ

²⁶ СВАТДАГО

²⁷ V besedni zvezi [...] ВЪ ВЪ МАНАСТЪРИ. СѢДАГО АПОСТОЛА АНДРЕЯ. НАРИЦАЕМЪАГО КЛИСКОУРА. [...], ki se v besedilu pojavi dvakrat [Sev 119^[19-21] in 122^[6-8]], se polstavčni odvisnik нарицаемъаго клискауръ. napačno sklonsko ujema z roditeljskim prehodnega samostalnika апостола (v prvem primeru je v roditeljski postavljen tudi samo ime samostana, tj. нарицаемъаго клискауръ). Praviloma bi se moral slovnično ujemati z mestnikom samostalnika манастиръ; pravilno bi bilo torej napisano вѢ ВЪ МАНАСТЪРИ. СѢДАГО АПОСТОЛА АНДРЕЯ. НАРИЦАЕМЪЕМЪ (pravilno stcsl. нарицаемъемъ) клискауръ. V mlajšem prevodu: вѢ ВЪ ОБИТЕЛИ СѢГО ДЛА АНДРЕЯ. НАРИЦАЕМЪВНІ КЛИСКАВРИ (PETKOV 1993: 33^[5]) in пришедши к тебе вѢ вобителѣ нарицаемъа клискавр (PETKOV 1993: 34^[15-16]).

²⁸ СВАТОУЮ

²⁹ Stcsl. клискауръ; gr. *Κλοισκαύρη*, lat. *Clivus Scauri* – ime samostana, posvečenega sv. Andreju apostolu (danes *Cerkev sv. Gregorija Velikega /San Gregorio Magno/* v Rimu), je nastalo po poimenovanju ceste (ulice) v starem Rimu, ki je vodila od zahoda do hriba *Caelius*, enega izmed znamenitih sedmih rimskih gričev (lat. *Mons Caelius*, ital. *Celio*). Samostan je (iz palače na hribu *Caelius*, podedovane po očetu) ustanovil sam Gregorij in v prvih letih meništvja v njem tudi prebival (sicer pa je iz očetovega premoženja med drugim ustvaril še šest samostanov na Siciliji [SJS II: 28], LUKMAN 1980: 17, 20).

³⁰ Danes *Bazilika sv. Janeza in Pavla* v Rimu (*Basilica Santi Giovanni e Paolo*).

³¹ Glej op. 26.

³² *Porta San Paolo* v Rimu (prvotno lat. *Porta Ostiensis*) med Rimom in Ostio.

³³ БОГА

³⁴ ШЕСТЬ

³⁵ Glej op. 34.

благенѡуѡумѡу григѡриѡу глагола· помилоу
 ѡ ма рабе ба³⁶ възшынааго ꙗко много поговѣ
 хъ· а мало ми ꙗси даде· Блажензи же приз
 вавъ слоугѣ своего глагола ꙗмоу· ѡди брате
 даждъ ꙗмоу а роугѣи³⁷ златницъ· сътвори
 же братъ тако· възъмъ же ништинѣ³⁸ зла
 тницъ отиде· пакъ же мало помоу а двъ· тре
 тие въ тъ же дѣнь приде къ блаженѡуѡумѡу
 григѡриѡу глагола· помилоу ма рабе бога
 възшынаго· даждъ ми а роугѣе благословъ
 ꙗение ꙗко много поговѣхъ· Блажензи же
 призвавъ слоугѣ своего глагола ꙗмоу· ѡди
 даждъ ꙗмоу а роугѣи³⁹ златницъ· отъвъ
 штавъ же глагола· върѣ ми ѡми чъ стъзи
 отъче ꙗко не стъ остада ни ꙗдина злати
 ца въ ризници· глагола къ ꙗмоу блажензи·
 не ѡмаши ли ꙗного никакоже създа· ни
 ли ризна да даши ꙗмоу· онъ же отъвъшта
 въ рече· ꙗного създа чъ стъзи отъче не
 ѡмамъ· развъ съребрънааго блюда· ѡже
 ꙗе създаа господа велѣа съ коуциѣ⁴⁰

Gregoriju, rekoč: »Usmili se me, služabnik
 Boga najvišjega, kajti mnogo sem izgubil,
 dal si mi pa malo.« Blaženi je poklical
 svojega slugo in mu rekel: »Pojdi, brat,
 daj mu drugih šest zlatnikov.« In brat je
 storil tako. Vzel je ubogi dvanajst zlatnikov
 in odšel. Pa je znova malce počakal in že
 je tretjič istega dne prišel k blaženemu
 Gregoriju, rekoč: »Usmili se me, služabnik
 Boga najvišjega! Ponovno mi daj blagoslov,
 kajti mnogo sem izgubil.« Blaženi pa
 je poklical svojega slugo in mu rekel: »Pojdi,
 daj mi naslednjih šest zlatnikov.« Ta pa
 mu je odgovoril: »Verjemi mi, spoštovani
 oče, v zakladnici ni ostal niti en sam
 zlatnik več.« Blaženi mu je rekel:
 »Nimaš nobenega drugega predmeta ali
 oblačila, da bi mu ga dal?« Pa mu je odgovoril:
 »Spoštovani oče, nobenega drugega predmeta
 nimam, razen srebrne sklede, v kateri ti
 je častljiva gospa poslala kašo.«

62 – recto [Sev in Blg 121 oz. Supr 123]

глагола къ ꙗмоу рабъ бѣи⁴¹ григѡриѡу· ѡди
 брате даждъ ꙗмоу блюдъ тъ· братъ же
 сътвори ꙗкоже повелъ ꙗмоу блажензи·
 ѡ да стъ ништоуѡумѡу· ништинѣ же възе
 мъ⁴² златницъ ѡ съребръзин блюдъ отиде·
 ꙗгда же ѡ поставиша патриарха стѣи⁴³ црѣ
 кви рѣмѣстѣи· по овъчѣю патриаршъ
 скоу· повелъ сакеларѡу своегоу въ ꙗдинѣ
 дѣнь· ꙗдиноу привести ѡ⁴⁴ маломѣшти·

Božji služabnik Gregorij mu je rekel: »Pojdi,
 brat, daj mu to skledo.« Brat je storil,
 kar mu je zapovedal blaženi, in dal
 ubogemu. Ubogi pa je vzel dvanajst
 zlatnikov in srebrno skledo ter odšel.
 Ko pa so ga postavili za patriarha svete
 rimske cerkve, je nekega dne po patriarhovski
 navadi zapovedal svojemu upravniku,⁴⁴
 naj na njegovo pogostitev istočasno pripelje

³⁶ Glej op. 33.

³⁷ Glej op. 34.

³⁸ Дѣвъ на дѣсѣте

³⁹ Glej op. 34.

⁴⁰ съ коуциѣ namesto pravilne sklonske oblike instr. sg. съ коуциѣиѣ; v mlajšem prevodu: съ сочивомъ
 квашеномъ – sln. s kvašeno lečo ([SJS IV: 142]; РЕТКОВ 1993: 33^[29])

⁴¹ бѣи

⁴² Glej op. 38.

⁴³ свѣтѣи

⁴⁴ Stcsĭ. сакелларин, сакеларѣ, сакеларъ; gr. σακελλάριος, lat. sacellarius – sln. vodja kapele ali blagajne
 / zakladnice (tj. zakladnik, tudi ekonom) [SJS IV: 7].

⁴⁵ Дѣва на дѣсѣте

на трепезѣхъ своихъ да обѣдочюишѣтъ съ нимъ.
сакеларіи же сътвори іакоже повелѣ ѿ мѣ
патриархъ. и призвавѣ ѿ⁴⁷ мѣжъ ншштъ.
и іегда сѣдоша съ патриархомъ. на трепе
зѣхъ обрѣтоша сѣ гѣ.⁴⁸ призвавѣ же сакелар
ра глагола іемоу. не вѣхъ ли ти рекла ѿ⁴⁹ по
звѣсти. то како безъ моего повелѣніа
три на десѣте іеци позвѣла. сакеларъ же
слышавъ. и притрашенъ звѣвъ. отъзвъ
штавъ рече к іемоу. вѣроу ми вѣстнзи
владѣико. дѣва на десѣте іхъ іестъ. тре
тинаго на десѣте не видѣше никътоже.
развъ патриархъ іединъ. обѣдочюиште
мъ же нмъ. видѣше⁵⁰ патриархъ третина
го на десѣте сѣдѣшта на краи стола. и сѣ
лице іего образъ и змѣнаше. овогда оубо
видѣти и вѣдѣше сѣда. овогда же отрока.
и іегда же всташа съ трепези. и нзи всѣ
отъпусти блаженнѣи. а третинаго на де
сѣте. видимаго тако чомѣзна. а и за
рѣкѣ. и вѣвѣди и вѣ клѣтъ своихъ глагола

dvanajst revežev, da bodo jedli z njim.⁴⁶
Upravnik je storil, kar mu je zapovedal
patriarh, in povabil dvanajst revnih mož.
Ko pa so sedli s patriarhom, se jih je na
pogostitvi znašlo trinajst. Poklical je upravnika
in mu dejal: »Ali ti nisem bil rekel, da
jih pokliči dvanajst? Kako to, da si jih,
brez mojega dovoljenja, povabil trinajst?«
Ko je upravnik to slišal, se je prestrašil
in mu odgovoril: »Verjem mi,
spoštovani sveti oče, dvanajst jih je.
Trinajstega ni, razen samega
patriarha, videl nihče.« Med
jedjo je patriarh gledal trinajstega,
ki je sedel na koncu mize. In glej,
njegov obraz je spreminjal obliko,
zdaj je bil videti starec, zdaj otrok.
Ko pa so vstali od mize, je blaženi
vse ostale odslovil, trinajstega, ki je
izgledal tako nenavadno, pa je prijel
za roko. Odpeljal ga je v svojo izbo

62 – verso [Sev in Blg 122 oz. Supr 124]

іемоу. закланнаѣхъ тѣ о велицѣи силѣхъ
дръжителѣа бога. повѣжда ми к'то тзи
іеци. и что іестъ има твоѣ. онъ же рече
к іемоу. и іеже впрашашеши имене м
іего. то и то чомѣзно іестъ. обдѣе дъз іемѣ
оубогнѣи. пришѣдши к тебѣ іегда вѣ
въ манастири сѣдѣго⁵¹ днѣдрѣа апосто
ла. нарицѣмаго клиоскаврѣ. іегда съ
дѣдѣше въ хъизинѣ и писѣдѣше. іемоу же
да дѣва на десѣте златницъ. и сѣрѣврѣ
нзи блѣдъ іеже ти вѣ посѣла съ коуци
нѣ⁵² блаженна сѣвна мати твоѣ. и да оу
вѣси іако отъ дѣне того отънѣниже подѣ

in mu rekel: »Rotim te pri veliki sili
vsemogočnega Boga! Povej mi, kdo
si, in kako ti je ime!« On pa mu je
odvrnil: »Zakaj sprašuješ po mojem
imenu? Tudi to je nenavadno. Sicer pa
sem jaz tisti ubogi, ki je prišel k tebi,
ko si bil v samostanu sv. Andreja
apostola, imenovanem Clivus Scauri.
Ko si sedel v celici in pisal, si mu
dal dvanajst zlatnikov in srebrno
skledo, v kateri ti je tvoja mati,
blažena Silvija, poslala kašo. In da
veš, tistega dne, prav takrat, ko si me

⁴⁶ Papež Gregorij I. in njegova mati Silvija (515 ali 525 – 592), ki je bila prav tako poznana po svojem usmiljenju, naj bi resnično vsak dan pripravila kosilo za dvanajst revežev.

⁴⁷ Glej op. 45.

⁴⁸ Три на десѣте

⁴⁹ Glej op. 45.

⁵⁰ V grškem besedilu je zapisano: ἐθεώρεε – sln. *gledal je* [Blg 121^[23]], v mlajšem prevodu pa: *zrѣше*, oblika stcsl. glagola *zрѣти* – sln. *videti, gledati, zreti* ([SJS I: 691–692]; PETKOV 1993: 34^[8]).

⁵¹ Glej op. 26.

⁵² Glej op. 40.

ми съ дълъготръзпѣниемъ. ѿ простомъ
 срѣдѣцѣмъ. на рече тѣ гъ⁵³ патриарховъ
 ти. свѣтѣи цръкви своѣи. за нѣже ѿ крѣ
 въ свои пролиа. ѿ вѣти ти прѣимѣни
 коу. ѿ намѣстѣнникоу врѣховѣнаго ап
 стола⁵⁴ петра. глагола же к ѿмоу блаже
 нзи григорин. како вѣси тѣзѣ како тѣгда
 на рече гъ⁵⁵ вѣти мнѣ патриарховъ. ѿнъ
 же ѿтѣвѣшавъ рече. не ѿельма ли ѿгге
 лъ гъ⁵⁶ всѣдръжителна ѿсмъ ѿзъ. то того
 рѣди вѣдѣ. ѿ тогда бо господъ ма вѣ
 послалъ к тебѣ. ѿскоути ѿсрѣдне
 твоѣ. ѿште ѿбо чловѣколюбнѣ. ѿ не
 чловѣкомъ творши видѣти милость
 свои. Блажензи же то слышавъ ѿвоу
 са. не ѿбо вѣше до толь видѣлъ ѿгге
 ла. ѿкзи къ чловѣкоу бо бесѣдова ѿ възира

obdaril, potrpežljivo in z odprtim
 srcem, je Gospod namenil, da postaneš
 patriarh njegove svete cerkve, za katero
 je preli svojo kri. Da boš naslednik
 in namestnik najvišjega apostola
 Petra.« Blaženi Gregorij pa mu je
 rekel: »Kako veš, da je Gospod takrat
 določil, da postanem patriarh?« On
 pa mu je odgovoril: »Mar nisem jaz
 angel vsemogočnega Boga? Zato
 vem. Takrat me je namreč Gospod
 poslal k tebi, da preizkusim tvoje
 prizadevanje: je iskreno človekoljubje,
 ali samo želja, da bi ljudje opazili tvoje
 usmiljenje.« Ko je blaženi to slišal, se je
 prestrašil, saj do tedaj še ni videl angela,
 da bi se pogovarjal s človekom in ga opazoval.

[IX] 63 – recto [Sev in Blg 123 oz. Supr 125]

на нъ. рече же ѿггелъ къ блаженноу ѿмоу. не
 боу са. се послалъ ма гъ⁵⁷ да вѣдѣ съ
 товоу въ житиу семъ. блажензи же слы
 шавъ то ѿтѣ ѿггела паде ницъ на земнѣ
 ѿ поклонн са господоу гъла. ⁵⁹ ѿште малааг
 того рѣди дааина ѿ ничесоже сѣшта. толи
 ко множество штедротъ показа ѿ мнѣ
 прѣмилостивзи гъ. ⁶⁰ ѿкоже ѿггела своѣи⁶¹
 послати къ мнѣ. вѣти ѿмоу съ мно
 икъ вѣниж. како ѿбо славы съподобѣтъ
 са прѣвзвѣштити въ заповѣдехъ ѿго.
 ѿ дѣлаиште прѣвдѣ. безъ лъжа бо ѿстъ рѣ
 кзи. ѿко милость хвалитъ са на сѣдѣ.
 ѿ милоу ништа въ зѣмъ дѣетъ богу.

Pa je angel rekel blaženemu: »Ne boj
 se! Glej, Gospod me je poslal, naj bom
 v tem⁵⁸ življenju s teboj.« Ko je blaženi
 to slišal od angela, je padel predse na
 zemljo. Poklonil se je Gospodu in rekel:
 »Če mi je usmiljeni Gospod samo zaradi
 te majhne, povsem neznatne, daritve
 izkazal tolikšno milost in mi poslal
 svojega angela, da bo vedno z menoj,
 kolikšne slave so deležni šele tisti, ki
 žive po njegovih zapovedih in ravna
 pravično. Kajti pravičen⁶² je tisti, ki pravi,
 da *usmiljenje slavi zmago nad sodbo*.⁶³
Kdor ima s siromakom usmiljenje, daje

⁵³ господъ

⁵⁴ апостола

⁵⁵ господъ

⁵⁶ господа

⁵⁷ Glej op. 55.

⁵⁸ житие се – sln. *pozemsko življenje* (življenje na zemlji) [SJS I: 609–610]

⁵⁹ глагола (stcsl. глагола)

⁶⁰ Glej op. 55.

⁶¹ своѣго

⁶² безъ лъжа – sln. *brez laži*, tj. *pravičen* [SJS II: 141–142]; v mlajšem prevodu: *neљжен*’ sln. *odkritosr-*
čen, pravičen ([SJS II: 369]; PETKOV 1993: 35^[3])

⁶³ Jak. 2/13 (SvP 1282).

тѣ же самъ аггелъскъзи гоеподъ. стродн
 чловѣчьское съпасеніе. глаголетъ къ ѓ
 деснѣи стоаштинимъ.⁶⁶ грядете благо
 словѣніи отъца моего. примѣте ѓго
 тованіе вѣмъ цѣсарство. отъ наудла ми
 роу. да ченъ во вѣхъ и дасте ми ѓсте.⁶⁷ жѣ
 дънъ вѣхъ и напоите ма. стрдненъ вѣ
 хъ и наведрете ма. болѣхъ и прѣстѣте
 мене. нагъ вѣхъ и обѣкосте ма. въ темъ
 ници и придрете къ мнѣ. іельма ѓво съ
 творите іедномомъ отъ братна сеа моа хѣ
 дѣла. то мнѣ сътворите. вѣди же вѣсѣ
 мъ намъ почитѣштинимъ же и послонъ
 шдѣштинимъ. ѓслѣшати блажензи тѣ
 гласъ. и вѣчнзи хъ блаженъ. ѓже ѓго
 това богъ любаштинимъ и. да нзи съпріи

*posjilo Gospodu.*⁶⁴ Prav ta angelski Gospod,⁶⁵
 ki odloča o človekovi odrešitvi, *poreče*
tistim, ki bodo na njegovi desnici: »Pridite,
blagoslovljeni mojega Očeta, prejmite
kraljestvo, ki vam je pripravljeno od začetka
sveta! Zakaj lačen sem bil in ste mi dali jesti;
žejen sem bil in ste mi dali piti; popotnik sem
bil in ste me sprejeli; bolan sem bil in
ste me obiskali; nag sem bil in ste me oblekli;
*v ječi sem bil in ste prišli k meni.*⁶⁸ *Kar*
ste storili kateremu izmed teh mojih
*najmanjših bratov, ste meni storili.*⁶⁹ Naj
 bo vsem nam, spoštljivim in pokornim,
 moč uslišati ta blaženi glas. In
 naj nas Jezus Kristus ustvari za
 prejemnike večnih dobrot, ki jih

63 – verso [Sev in Blg 124 oz. Supr 126]

мникзи сътворитъ хѣ вѣхъ.⁷⁰ прѣчнѣтыа
 рѣдн матере іерѣ стѣла⁷¹ богородица. ѓкѣ
 томоу подобдатъ слава честъ и покла
 нѣніе. нѣнна и прісно и въ вѣкзи вѣко
 мъ. ѓминъ.

Bog namenja tistim, ki ga ljubijo.
 Zaradi njegove prečiste matere, Svete
 Bogorodice, mu pristoji slava, čast in
 poklon; zdaj, za vedno in na vekov veke.
 Amen.

⁶⁴ Preg. 19/17 (SvP 608).

⁶⁵ V grškem besedilu je zapisano: ὁ τῶν ὄλων κύριος – sln. *Gospod vsega sveta* [Blg 123^[15]]. Bodisi gre za napako ali približno razumevanje grškega besedila [SJS I: 37]. V mlajšem prevodu: вѣсѣ гѣ – sln. *Gospod vseh* (PETKOV 1993: 35^[4]).

⁶⁶ глаголетъ къ ѓ деснѣи стоаштинимъ instr. pl. namesto къ ѓ деснѣи стоаштинимъ dat. pl.; v mlajšem prevodu: глеть сѣчимъ ѓ деснѣи его (PETKOV 1993: 35^[5])

⁶⁷ ѓсте namesto ѓсти [Blg 123], v mlajšem prevodu pravilno: ѓсти (PETKOV 1993: 35^[7])

⁶⁸ Mt. 25/34–36 (SvP 1083).

⁶⁹ Mt. 25/40 (SvP 1083).

⁷⁰ христосъ богъ

⁷¹ свѣтѣла

LITERATURA

A

[*Supr*] Supraseljski *kodeks-čti-minej za marec*, starocerkvenoslovanska redakcija, XI. stoletje. Rokopisna zbirka NUK v Ljubljani. Kopitarjeva zbirka slovanskih kodeksov. *Cod. Kop. 2*. 236 str. (Dosegljiv na spletni strani: <http://www.nuk.uni-lj.si/kopitarjevazbirka/>.)

[*Kop*] *Kopitarjev prepis celotnega Supraseljskega kodeksa, 1838–1840*. Rokopisna zbirka NUK v Ljubljani. Kopitarjeva zbirka slovanskih kodeksov. *Cod. Kop. 1*. 599 str. (Dosegljiv na spletni strani: <http://www.nuk.uni-lj.si/kopitarjevazbirka/>.)

B

[*Mikl*]: Fran MIKLOŠIČ, 1851: *Monumenta linguae palaeslovenicae e Codice Supraslensi*. Vindobonae. 470. *Sign.* 20815 II in 20915 II.

[*Sev*]: Сергей СЕВЕРЬЯНОВ, 1904: Супрасельская рукопись. Том I. *Памятники старославянского языка*. Том II, вып. 1-й. Санктпетербург. 236. Ponatis iz 1956. *Editiones monumentorum slavlicorum veteris dialecti*. Herausgegeben vom Seminar für slavische Philologie der Universität Graz. Vol. 1. Graz. 1–272 (1. knjiga) in 272–570 (2. knjiga).

[*Blg*]: Супрасълски или Ретков сборник в два тома. Йордан Заимов (Увод и коментар на старобългарския текст), Mario CAPALDO [Марио Капалдо] (Подбор и коментар на гръцкия текст). Българска академия на науките. 1. София 1982. 564 str. 2. София 1983. 602 str.

C⁷²

Vanda BABIČ, 2011a: Cerkvenoslovanska ostalina na Slovenskem – Zgodbe, kraji in osebnosti ljubljanskega dela Supraseljskega zbornika (prvi del besedil – do Mučenja sv. Sabina). *Slavistična revija* 59/2. 161–178.

–, 2011b: Cerkvenoslovanska ostalina na Slovenskem – Žitja svetnikov v ljubljanskem delu Supraseljskega zbornika (drugi del besedil – od Mučenja sv. Sabina do konca). *Zora* 80. 57–77.

Л. БОЕВА, 1978: О житиях Супрасельского сборника. *Palaeobulgarica* 2/3. 60–71.

Mario CAPALDO, 1980: За състава на Супрасълския сборник. *Проучвания върху Супрасълския сборник*. Старобългарски паметник от X век. Доклади и разискания пред Първи международен симпозиум за Супрасълски сборник (28–30 септември 1977, Шумен). Уг. Йордан Заимов. София: Издателство на Българската академия на науките. 208–216.

C. HANNICK, 1974: Die griechische Überlieferung der Dialogi des Papsies Gregorius und ihre Verbreitung bei den Slaven in Mittelalter. *Slovo* 24. 41–57.

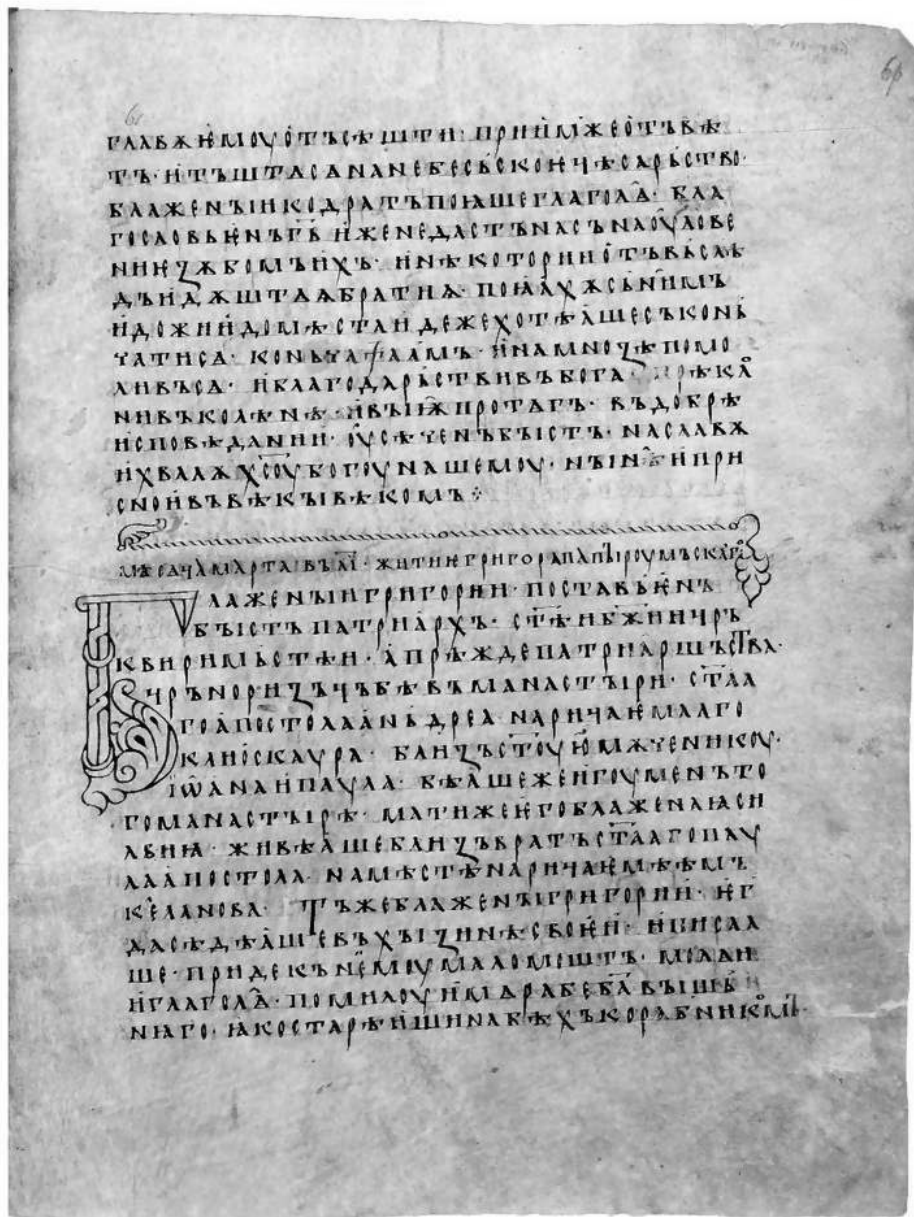
⁷² Supraseljskemu zborniku je posvečeno ogromno člankov in študij. Izčrpen seznam teh najdemo v: [КМЕ III: 781–784] in [Blg 11–16], zato tu navajam samo literaturo, ki je neposredno povezana s temo članka.

- V. ИВАНОВА-МАВРОДИОВА, Л. МАВРОДИНОВА 1983: За украсата на Супрасълския сборник. *Литературознание и фолклористика*. В чест на 70-годишнината на акад. Петър Динеков. Санктпетербург. 165–174.
- Vatroslav JAGIĆ, 1910: *Энциклопедія славянської філології*. Санктпетербургъ.
- Е. Ф. КАРСКИЙ, 1979: *Славянская кирилловская палеография*. Москва.
- Куйо КУЕВ, 1980: История на Супрасълския сборник. *Проучвания върху Супрасълския сборник*. Старобългарски паметник от X век. Доклади и разискания пред Първи международен симпозиум за Супрасълски сборник (28–30 септември 1977, Шумен). Уг. Йордан Заимов. София: Издателство на Българската академия на науките. 9–12.
- П. А. ЛАВРОВ, 1914: Палеографическое обозрение кирилловского письма. *Энциклопедия славянской филологии* (Под ред. И. В. Ягича. ИОРЯС, Вып. 4.1.) Петроград. 304.
- Franc Ksaver LUKMAN, 1980: *Gregorij Veliki in njegova doba*. Celje. 284.
- Alphons MARGULIÉS, 1927: *Der altkirchenslavische Codex Suprasliensis*. Heidelberg.
- Fran MIKLOŠIĆ, 1862–1865: *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*. Vindobonae.
- Vladimir MOŠIN, 1971: *Kopitarjeva zbirka slovanskih rokopisov in Zoisov cirilski fragment iz Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani* (elektronska izdaja NUK Ljubljana). Ljubljana. 44–56.
- П. ПЕТКОВ, 1993: Два превода на Житието на Григорий Велики. *Palaeobulgarica 17/3*. 27–35.
- Проучвания върху Супрасълския сборник*. Старобългарски паметник от X век. Доклади и разискания пред Първи международен симпозиум за Супрасълски сборник (28–30 септември 1977, Шумен). Уг. Йордан Заимов. София: Издателство на Българската академия на науките.
- [SJS I–IV]: *Slovník jazyka staroslověnského I–IV*. Praha 1966–1997.
- [SRL]: *Splošni religijski leksikon*. Ljubljana 2007.
- [КМЕ I–III]: *Кирило–Методиевска енциклопедия* Т. I–IV. София 1985–2003. Супрасълски сборник (avtorica prispevka: Лидия Стефова). Том III. 776–784.
- [ODB]: *The Oxford Dictionary of Byzantium*. I–III. New York 1991.

Prilogi:

- prva stran z besedilom *Žitja sv. Gregorija, rimskega papeža* [Supr 121];
- prva stran Kopitarjevega prepisa *Žitja sv. Gregorija, rimskega papeža* [Kop 132].

Prva stran besedila Žitja sv. Gregorija, rimskega papeža [Supr 121].

SUMMARY

The *Codex Suprasliensis*, the largest Old Church Slavic Cyrillic manuscript, was discovered by M. K. Bobrowski in 1823 in the Supraśl monastery in North-East Poland. Presently it is a priceless possession of three European national libraries: the Manuscript Collection of the National and University Library (NUK) in Ljubljana (first 118 folios), Russian National Library in St. Petersburg (16 folios), and National Library in Warsaw (the largest section—151 folios).

The codex was entirely written by one scribe, Retko, in the first half of the 11. c. in the Western part of East Bulgaria, on a well-processed vellum. The text is rendered without spaces between words, with evenly written characters of the early form of Cyrillic, i.e., in a magnificent calligraphic *ustav* writing. Decoration of the codex is simple: in the initials running down several rows on the left side in the beginning of individual texts and in the vignettes as dividers between texts, a simple geometric-knotwork ornamentation with floral motifs is executed.

By its content, the codex is a collection of ecclesiastic readings for the month of March (menology) with hagiographies of Orthodox saints and a collection of homilies for Lenten and Easter season (panegyric). It includes 285 pages in total (37 volumes and 48 texts, including 24 hagiographies, 22 homilies [mainly of St. John Chrysostom], one an adoration and one a prayer).

The Ljubljana part of the monument includes the first nineteen texts of the codex (seventeen ecclesiastic readings for the days between March 4-24, one an adoration and one a prayer). These are mainly hagiographies of Orthodox saints, describing only the “saintly” part of their lives: martyrdom and various miracles conjured by the ardent prayers of the suffering Christians. Five hagiographies (mainly called житиє) differ in content from the “martyrdom” hagiographies (called мѣчение, мѣка от страсть), as they emphasize saints’ saintly lives and miracles, which brought many non-believers to believe in God. Among them is also the eighth text—*Hagiography of St. Gregory, Pope of Rome*—on pages [Sev 119^[5]–124^[5]], with the story of his exemplary life, legendary altruism and compassion for the poor. The article provides a transliteration of the entire hagiography according to the paleographic method with accentuation and a Slovene translation of the text.